

Міністерство освіти та науки України

**Державний заклад «Південноукраїнський національний
педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»**

Історико-філологічний факультет

Кафедра української та зарубіжної літератур

**ТЕОРІЯ ТА ПРАКТИКА АНАЛІЗУ ХУДОЖНЬОГО ТЕКСТУ:
СУЧАСНІ ВЕКТОРИ ДОСЛІДЖЕНЬ**

Збірник наукових статей

ВИПУСК 3

Одеса 2025

Міністерство освіти та науки України

**Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний
університет імені К. Д. Ушинського»**

Історико-філологічний факультет

Кафедра української та зарубіжної літератур

**ТЕОРІЯ ТА ПРАКТИКА АНАЛІЗУ ХУДОЖНЬОГО ТЕКСТУ:
СУЧАСНІ ВЕКТОРИ ДОСЛІДЖЕНЬ**

Збірник наукових статей

ВИПУСК 3

Одеса 2025

УДК 811.161.2'42 (075.8)

Рекомендовано до друку вченою радою ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»

(протокол № 6 від 27 листопада 2025 року)

Редакційна колегія

Авксентьєва Г. А., кандидат філологічних наук, доцент – відповідальний редактор.

Босва Е. В., кандидат філологічних наук, доцент – відповідальний редактор.

Павлюк Н. Л., кандидат філологічних наук, доцент – відповідальний редактор.

Рецензенти

Шевченко Т. М. – доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри української літератури та компаративістики Одеського національного університету імені І. І. Мечникова.

Кон О. О. – кандидат філологічних наук, доцент, декан історико-філологічного факультету ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського».

Теорія та практика аналізу художнього тексту: сучасні вектори досліджень : зб. наук. статей. Одеса : Видавець Букаєв Вадим Вікторович, 2025. Вип. 3. 197 с.

ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет
імені К. Д. Ушинського», 2025

3. Козубенко Л. Концепція психологізму у художньому творі, як літературознавча проблема. *Вчені записки ТНУ ім. В. І. Вернадського*. 2022. Т.33(72). №1. Ч. 2. С. 172-176.
4. Козубенко Л. Явище психологізму в художній літературі. *Теоретична і дидактична філологія*. 2019. Вип. 29. С. 23-30.
5. Левицька І. «В лабіринтах людської душі» (Історія дослідження художнього психологізму української літератури). *Літературознавчі обрії*. Вип. 17. 2010. С. 54-60.
6. Літературознавча енциклопедія: у двох томах / авт.-уклад. Ю. І. Ковалів Київ: Видавничий центр «Академія». 2007. Т.2. 624 с.
7. Літературознавчий словник-довідник / за ред. Р.Т. Гром'яка, Ю. І. Ковалів, В.І. Теремка. Київ: ВЦ «Академія». 2007. 752 с.
8. Муравецька Я. Функціонування компонентів візуального повісті І. Нечуй-Левицького «Бурлачка». *Слово і час*. №3. 2017. С. 69-72.
9. Нечуй-Левицький І. Твори в двох томах. Повісті та оповідання. Київ : Наукова думка. 1986. 636 с.
10. Рудецька Н.М. Художня деталь в українській реалістичній прозі 60-70-х років XIX сторіччя. *Наукові записки Харківського національного університету імені Г.С. Сковороди*. 2011. 1(2). С. 43-81.
11. Січкарь О. Форми, прийоми та засоби втілення психологізму в українській літературі (спроба системного аналізу). *Вісник ЛНУ імені Т. Шевченка*. 2010. №4 (191). С. 35-43.

Тетяна ГОРАНЬСЬКА,
старший викладач кафедри
української та зарубіжної літератур
Університету Ушинського
Катерина ТЄР,
здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти

ХУДОЖНЯ ІНТЕРПРЕТАЦІЯ ОБРАЗУ ІВАНА МАЗЕПИ В ОДНОЙМЕННИХ ПОЕМАХ ДЖ. БАЙРОНА ТА В. СОСЮРИ

The article examines the features of interpreting the image of Ukrainian hetman Ivan Mazepa in the works by J. Byron and V. Sosyura. It has been found that the English poet created a romanticized image of Mazepa, emphasizing his love story, but at the same time endowing his hero with courage, an aspiration for freedom, and an indomitable spirit. It has been established that in V. Sosyura's poem, this image is deepened by the national context – Mazepa is portrayed not only as a romantic figure, but also as the embodiment of a Ukrainian statesman, with his inherent tragic personal fate and unwavering striving for freedom and independence.

Key words: artistic interpretation, romantic image, Don Juan type, historical figure.

Постановка проблеми. Образ Івана Мазепи як історичної та літературної постаті в різні епохи набував нових значень і трактувань. Його образ, багатогранний і суперечливий, став джерелом натхнення для численних зарубіжних і українських письменників. У європейській традиції, зокрема в поемі Дж. Г. Байрона, Мазепа зображений переважно як романтичний герой, позбавлений глибшого національного контексту. Натомість у творі В. Сосюри він постає як символ боротьби за незалежність України з яскраво вираженим патріотичним змістом. Зважаючи на інтерес до образу Мазепи в літературознавстві та історіографії, порівняльний аналіз цих двох поем досі залишається актуальним. Це створює потребу в глибшому осмисленні різних інтерпретацій постаті гетьмана в літературних творах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Досліджували образ Івана Мазепи в поемах Дж. Байрона та В. Сосюри такі українські літературознавці, як А. Вітченко, В. Голобін, В. Лавренчук, В. Шевчук, Д. Наливайко, М. Коновалова, М. Ткачук, Ф. Проданюк, Ю. Барабаш та ін. Українські науковці

акцентували увагу на індивідуально-авторському підході до трактування постаті гетьмана Мазепи в поетичних текстах.

Метою статті є порівняльний аналіз образу українського гетьмана Івана Мазепи в поемах Дж. Байрона та В. Сосюри.

Виклад основного матеріалу. Є постаті, що виходять за межі свого часу й стають символами національного духу та боротьби. Однією з таких фігур є Іван Мазепа — гетьман, чия доля поєднала велич і драму, зраду й відданість, мрію про свободу та гіркоту поразки. Його образ, овіяний легендами, захоплював не лише істориків, а й привертав увагу та надихав на творчість не одне покоління поетів та письменників як в Україні, так і за кордоном.

Так, геній доби романтизму Джордж Байрон про життя славного українського гетьмана написав у 1818 році однойменну поему, яка прославила ім'я Івана Мазепи на всю Західну Європу. Сюжет для неї Байрон знайшов в «Історії Карла XII» Вольтера (1731), а саме в IV розділі, де йдеться про Мазепу: «Лідером тоді був польський аристократ на ім'я Мазепа, родом з Поділля, який виховувався як паж Яна Казимира... Молодим він був спійманим на тому, що став коханцем дружини польського аристократа; чоловік коханки наказав прив'язати його повністю голого до спини дикого коня та відпустити в такому стані. Кінь, що був з України, повернувся додому, несучи на собі Мазепу, який був ледь живий від виснаження та голоду. Якись селяни врятували його; він залишився з ними надовго та здобув успіх у декількох набігах проти татар. Завдяки своїй винятковій ерудиції він був дуже шанованим серед козаків; його репутація постійно зростала та змусила царя зробити Мазепу принцем України» [5, с. 46].

Тож розуміємо, що твір Байрона не є історичним відтворенням реальної постаті Мазепи, а народжений поетичною уявою про романтичну, сильну й непереможну особистість, яка склалася в автора з прочитаного ним твору Вольтера. Як зазначає Т. Приймак, «через непевність цього джерела Байрон помилково вважав Мазепу польським шляхтичем і основну частину поеми

присвятив надто захопливому, але малодостовірному епізоду Мазепиної юності» [5, с. 46].

Поема Дж. Байрона складається з нічної сцени в степу після битви під Полтавою та розповіді самого Мазепи про незвичайну пригоду його молодості.

Як нам відомо, на час написання поеми Байрон був закоханий у Терезу Гітчолі, за походженням полячку, яка була одружена зі старшим на 40 років графом Олександром Гітчолі. Тож слушною є думка Оксани Вечірко: «Напевно, ці обставини пояснюють причини вибору героя й сюжету поеми: кохання Мазепи до заміжньої жінки, яку, як і сеньйору Гітчолі, звали Тереза» [1, с. 374].

Зазначимо, що образ Івана Мазепи у творі є динамічним. Лорд Байрон показує гетьмана і в юності, і в старості, тобто перед читачем постають два різні прояви однієї людини. Мазепа в юному віці є пажем польського короля, сміливим красенем: «Вродливий красень з мене був / Як сімдесятий рік минув, / Тоді признатися не гріх, / Що на світанку днів моїх / З чоловіків ніхто красою / Не міг би зміритись зо мною» [3, с. 16]. У зрілому віці Байрон зображує Мазепу похмурим, але сильним та стійким, як дуб. Хоча гетьман вже не молодий, але все ще сильний та розумний: «А втім, як бачите, літа / Не вигнули мого хребта, / Не зменшили і не змінили / Відваги, розуму і сили» [3, с. 16].

Гетьман на схилі літ «мудрий, розважливий, урівноважений, сповнений гідності й поваги, але його визначальною рисою є велич духу, віра у свої сили, як і в роки юності, коли дикий степовий кінь ніс його безмежними просторами України» [2, с. 115]. Мазепа-гетьман зображений у поемі воїном, славним ватажком, що чудово знає військову справу, вміє стояти на сторожі, дбати про коня, свого вірного друга. Карл XII порівнює гетьмана з визначним полководцем, Олександром Македонським, високо оцінюючи його відвагу:

...На землі

Від Олександрових походів

Такої пари не знаходив,
Як ти і гордий Буцефал
Який несе тебе учвал [3, с. 12-13].

Потрібно зазначити, що притаманним для поетики романтизму є розкриття характерів персонажів за допомогою явищ природи, що постають у творі через образи-символи. У аналізованій поемі Байрона особливо вирізняється образ коня. Як відомо, кінь є символом волелюбства, потужної вдачі, нескореності. Образ дикого коня, який мчить з Мазепою через степи та ліси, втілює одночасно і його невгамовну пристрасть, і невідворотну долю, і наближення смерті, і силу духу, яка зрештою приведе його до гетьманської влади.

Звернімо увагу також на образ сонця, що супроводжує гетьмана. Воно то сходить, то заходить, тобто символізує мінливість і динамізм людського життя: «Я стільки мав життя в собі, / Щоб кинуть погляди слабі / На сонця промені останні, / Які ховалися за грані» [3, с. 41]; «Далеко світ зорі поблід, / Провіщуючи сонця схід — / О як же довго і поволі / Воно зійшло на видноколі» [3, с. 38].

На думку О. Вечірко, «можна знайти у байронівському Мазепі й риси «прометеївських образів», адже в ньому поет знаходить відблиски страждань та поривань Есхілового невмирущого титана» [1, с. 375]. Мазепу та Прометея об'єднують сміливість, витривалість, любов до волі, боротьба зі злом. Як і Прометей, Мазепа зазнає страждань, коли мчить диким степом прив'язаний до коня.

Таким чином, є підстави вважати, що образ Івана Мазепи у своїй поемі Дж. Байрон змальовує відповідно до романтичної традиції: любовний трикутник, центральний герой, наділений усіма чеснотами, небезпечні випробовування долі. Тож слушною є думка дослідниці Кудлей О., що «образ головного героя – переосмислення головних байронічних ідей: абсолютної самотності, крайнього індивідуалізму, вродженого песимізму та світової скорботи – індивідуальних рис самого автора» [4, с. 106]. Сюжет поеми й

характер головного героя втілюють ключові мотиви романтизму – боротьбу за свободу, внутрішню роздвоєність, духовну еволюцію.

Через століття після появи твору Дж. Байрона до образу Івана Мазепи звертається Володимир Сосюра у своїй поемі «Мазепа». Український поет говорить про авторський задум свого твору так: «Я серцем хочу показати / Страшну трагедію Мазепи, / І в ній, / в той час страшний незгоди / Трагедію мого народу» [6, с. 131].

У перших розділах поеми В. Сосюра інтерпретує вже відомий сюжет про любовні пригоди Івана Мазепи, зображує його на службі в короля. Поет описує молодого Мазепу як гарного, чорнобрового парубка з чорними кучерями, перед яким не могли встояти дівчата:

І паж між ними чорнобровий,
Мов тінь, легким блукає кроком,
Такий стрункий і самотній...
Вже не одна молилась панна,
Зорею тихою цвіла,
І перед гордою красою,
Непереможною такою,
Встоять ні одна не могла... [6, с. 88-89].

Автор порівнює Мазепу з Дон Жуаном: «Мій чорнобровий Дон Жуан». Іван підкорив не одне жіноче серце – Зосю, Юзю, Терезу, Оксану. Як і Дж. Байрон, В. Сосюра зображує сцену покарання Мазепи за зваблення дружини польського магната Терези:

Ремнями прив'язали Йвана
Гуртом до дикого коня
Й бичами вдарили!.. Од брами
З них кожний наче одлетів...
І кінь шалений копитами
У дике поле заgrimів... [6, с. 122].

Слушною є думка М. Ткачука, що в трактуванні цього образу Сосюра «йде в деяких моментах за традицією, виводячи образ «Дон Жуана з України». Проте це тільки зовнішня вуаль образу. Новим у поета є те, що його герой пам'ятає про своє коріння, що він українець» [7, с. 6].

Помічаємо, що поет зображує Мазепу як гетьмана, який любить свою країну й хоче лиш щирого добра для неї: «Любив Вкраїну він душею / І зрадником не був для неї» [6, с. 131]. Сосюра показує, що Мазепа весь час думає про рідну Україну. Коли король питає, чому він сумує, невже йому набридли тутешні красуні, Мазепа відповідає, що згадав про свою Батьківщину:

Ні, я згадав про Україну,
Козацьку волю і орлів...
Про дальній плач, і сміх, і спів,
Про дідний шум і верб, і трав... [6, с. 94].

Звертаємо увагу, що поет часто вдається до ліричних відступів, аби передати власне авторське ставлення до Мазепи. Він захищає гетьмана від поширених стереотипів та звинувачень у зраді:

«Він інтриган», – немов вериги,
В душі моїй слова ці злі.
Але були його «інтриги»
Для щастя рідної землі [6, с. 175-176].

Тобто, Мазепа в Сосюрі — це не «інтриган», а розумний, рішучий політичний діяч, який постійно думає про долю своєї батьківщини. Саме ця думка підтримує його навіть у найважчі хвилини: «Та тільки думка про Вкраїну / Герою вмерти не дала» [6, с. 109].

У поемі В. Сосюра зображує «двох Мазеп» — романтичного й реального, що змальовано в різних частинах твору. У другій частині поет описує Мазепу саме як державного діяча: Іван Мазепа веде небезпечну політичну гру з королями. Перед нами постають трагічні епізоди його боротьби з Семеном Палієм, Кочубеєм.

Фатальним моментом є нарада, яку скликав Мазепа. Гетьман радиться з козацькою старшиною, а ось про народ навіть і не згадав. Тож народ його не підтримав, що й стало причиною нещастя:

Бо не пішов за ним народ
Шляхом і радості й надії
Не зрозумів його він мрії...
Та й як він зрозуміти міг
На перехресті всіх доріг [6, с. 132-133].

Помічаємо, що Мазепа не винуватить свій народ, бо «помиляється й народ, коли немає ще держави» [6, с. 133]. Поет показує, що хоча Мазепа був змушений доживати своє життя на чужині, він не забуває про рідну Україну й просить у неї пробачення: «Прости, прости, Вкраїно-мати, / Мене і спільників моїх! / Я, мов Іуда той проклятий, / На рідний не ступлю поріг» [6, с. 167].

Любов і вірність своїй Батьківщині та народу гетьман проніс через усе життя, і помирає він з ім'ям України на устах: «Прощай, Україно, прощай» [6, с. 175].

Зображуючи образ українського гетьмана, В. Сосюра вказує на такі його риси, як вірність рідній землі, прагнення бачити її незалежною, вільною. Поєднання реальних історичних подій з романтичним змалюванням любовних перипетій молодого Мазепа, філософських узагальнень з ліричними авторськими відступами, визначає стиль В. Сосюри, прагнення митця розібратися у своїх особистих думках і вчинках, викликаних трагізмом долі митця в період сталінської деспотії, та висвітлити постать українського гетьмана, його роль у національному історичному процесі.

Висновки. Отже, у поемі Джорджа Байрона Мазепа постає як типовий романтичний герой донжуанівського типу, наділений яскравою індивідуальністю, сміливістю, прагненням до свободи й непереборною силою духу. У поемі Володимира Сосюри цей образ поглиблюється національним контекстом — Мазепа зображений не лише як романтична особистість, а і як уособлення українського державного діяча, з притаманним йому трагізмом

особистої долі та незламним прагненням до свободи й незалежності. Такий підхід докорінно відрізняється від тогочасного імперського трактування історичної постаті Мазепи та дає змогу розглядати художню інтерпретацію образу українського гетьмана як інструмент осмислення національної ідентичності та історичної пам'яті.

Література

1. Вечірко О. Дж. Г. Байрон і Україна. *Наукові записки Кіровоградського державного педагогічного університету. Серія: Філологічні науки*. 2016. Вип. 145. С. 372–376.
2. Горбонос О. В., Ващенко О. Ю. Україна як складова авторського світообразу поеми Дж. Г. Байрона «Мазепа»: синхронно-художній аспект. *Вісник Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля. Серія : Філологічні науки*. 2013. № 2. С. 113–117.
3. Джордж Байрон. «Мазепа» / переклад з англійської: Олекса Веретенченко. Харків : Фоліо, 2005. 477 с.
4. Кудлей О. П. Українська тема у річищі художньо-естетичних пошуків лорда Байрона. *Актуальні проблеми філології та перекладознавства*. 2009. № 4. С. 104–106.
5. Приймак Т. Вольтер про Мазепу та Україну початку XVIII ст. *Український історичний журнал*. 2018. № 1. С. 46–52.
6. Сосюра В. М. Мазепа. Вибрані твори : в 2 т. / ред.: М. Г. Жулинський та ін. Київ : Наук. думка, Т. 1. 2000. 552 с.
7. Ткачук М. Поема «Мазепа», вірш «Любіть Україну» В. Сосюри: історія заборони, художня своєрідність текстів. *Інтерпретації. Літературно-критичні статті, творчі портрети українських поетів XX ст.* Тернопіль, 1999. С. 5–21.

<i>контексті позакласного читання старшокласників.....</i>	<i>117</i>
Павлюк Н. Л., Костриба В. <i>Доля жінки в повісті Г. Квітки-Основ'яненка «Сердешна Оксана» та поемі Т. Шевченка «Катерина».....</i>	<i>126</i>
Павлюк Н. Л., Лисюк А. <i>Особливості психологізму в повісті Івана Нечуя-Левицького «Бурлачка»... ..</i>	<i>135</i>
Горанська Т. В., Тер К. <i>Художня інтерпретація образу Івана Мазепи в однойменних поемах Дж. Байрона та В. Сосюри</i>	<i>145</i>
Ледовський В. <i>Інтерактивні технології на уроках української літератури</i>	<i>154</i>
Прущак Т. <i>Формування інтерпретаційної компетентності учнів: теоретичний аспект.....</i>	<i>161</i>
Цап Д. <i>Жанрова стратегія детективу в романі Агати Крісті «Гра дзеркал»</i>	<i>169</i>
Чабан Ю. <i>Функції пейзажу та інтер'єру у романі Емілі Бронте «Буремний перевал»</i>	<i>177</i>
Швець М. <i>Розвиток творчого потенціалу студентів-філологів у процесі педагогічної підготовки на основі технологій.....</i>	<i>184</i>
Інформація про керівників	<i>194</i>

Наукове видання

**ТЕОРІЯ ТА ПРАКТИКА АНАЛІЗУ ХУДОЖНЬОГО ТЕКСТУ:
СУЧАСНІ ВЕКТОРИ ДОСЛІДЖЕНЬ**

Збірник наукових статей

ВИПУСК 3

Підп. до друку. Формат 60х90/16. Папір офсетний.

Гарний «Times New Roman» Друк цифровий. Ум. друк. арк. 11.

Наклад 100 пр.

Видавець Букаєв Вадим Вікторовий

вул. Пантелеймонівська 34, м. Одеса, 65012.

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 2783 від 02. 03. 2007 р.

Тел. 0949464393, email – 7431391@gmail.com